

Augustin-Gusti Nikić

SJEĆANJA NA RADNIČKI POKRET U BANJOJ LUCI

I dio

L e g e n d a :

- 29 stranica autorizovanog teksta Gusti Nikića kucanog mašinom;
  - SADRŽAJ SJEĆANJA: biografski podaci o autoru, sjećanja na događaje i ličnosti od 1937-1941. godine u radničkom pokretu i društvenom životu Banje Luke, sjećanja na prve dane okupacije i ilegalni rad;
  - Sjećanja otkucana u 4 primjerka. Dva primjerka nalaze se kod autora, a dva primjerka u Arhivu Bos. krajine.
-

NIKIĆ AUGUSTIN-GUSTI

## "SJEĆANJA NA RADNIČKI POKRET U BANJOJ LUCI"

Biografski podaci

Rođen sam u Banjoj Luci 28. avgusta 1922. godine. Otac Jerko rođen je 1896. godine u selu Ružići, opština Grude. Po zanimanju bio je krojački priučeni radnik, a bio je zaposlen kod krojačkog majstora Augusta-Gustava Mihela. Po imenu poslodavca dobio sam i ja ime.

Za vrijeme prvog svjetskog rata otac je mobiliziran u austrougarsku vojsku. Na italijanskoaustrougarskom frontu bio je teško ranjen nakon čega mu je amputirana lijeva noga do iznad koljena. Kao razni vojni invalid sa još 170 ratnih invalida došao je u Banju Luku 1918. godine. U Banjoj Luci izučavao je krojački zanat, gdje se 1921. godine i oženio. Nakon tri godine otvorio je trafik. Bio je to drveni kiosk na ulazu u tvrđjavu Kastel, gdje su mu kupci bili vojnici smješteni u tvrđjavi.

Po kazivanju moje majke, a i očevih prijatelja, otac je dosta uspješno poslovaio tako da je 1926. godine namjeravao kupiti u gradu jednu veliku kuću u tadašnjoj vrijednosti od 70.000 dinara, što je bila pozamašna svota. Otac je već polovao od TBC i nakon ležanja u bolesničkoj postelji oko 8 mjeseci umro je 24. septembra 1926. godine u 31. godini života.

Mada sam bio veoma mlad, kao kroz maglu sjećam se lika svog oca, a i nekih detalja sa pogreba. Sjećam se, naprimjer, da je mrtvački lijes bio svijetlo plave boje, da je bogoslužnje vršio kapelan Petar Pajić, da je u sahrani sudjelovala vojna glazba i vojnici pod oružjem, da me je u pogrebnoj povrci u rukama nosio ujak Ivo Bilušić, po zanimanju rudarski radnik.

I sada mi u ušima odzvanjaju sjetne i tužne ujakove riječi: "E, moj sinko, sada si siročić!". To mi je rekao, sjećam se, kad je pogrebna povorka dospjela do ulice Ferhad paše Sokolovića. Tada smo stanovali u kući u današnjoj ulici braće Bukića br. 29, gdje sam i rođen. Ovu je kuću kupila baka Šimica Bilušić 1908. godine u vrijeme aneksije. Tada su Muslimani masovno prodavali svoju imovinu i odlazili iz Bosne i Hercegovine. I zvanična politička propaganda protežirala je emigraciju Musli-

mana na teritoriju pod otomanskom upravom, pretežno u Makedoniju, a dobrim dijelom i u Malu Aziju. Kuće su se prodavale po bagatelnim cijenama. Tako je i moja baka kupila jednu kuću.

Koliko mi je poznato, baka se doselila u Banju Luku 1885. godine, u ono vrijeme kada se u Banjoj Luci gradila kanalizacija. Naime, po kazivanju bake, ona se po dolasku u Banju Luku smjestila u kanalizacione cijevi koje su bile smještene pred postavljanje u zemlju na Banjalučkom polju. Tu je sa djecom i boravila. U Banju Luku je sa četvoro djece i jednim konjem došla čak iz sela Ljubatića (Promine) u opštini Drniš. Razumije se, putovala je pješke. Kroz kakve je tegobe prolazila može se samo pretpostavljati.

O svemu ovome mi je uobičavala kazivati ovako:

" Uči sinko da postaneš gospodin. Ti ne znaš kako je teško prati tuđe rublje. Uči sinko da postaneš gospodin da ne bi udarao čekićem po tvrdom gvoždju kao dajdža ti Mato, da ne bi ulazio u duboku rudničku jamu kao tvoj dajdža Ivo i tatak Mile ili da te ne nagriža duhanska prašina u Tvornici duhana kao tvoju tešku Ivku, ujnu Agnez, Jeku i njenu Katu! Ja sam nepismena i znam napisati samo jedan broj, na pregači koncem ispisati samo broj osam. Uči sinko da ne budeš ćorav kod svojih očiju, uči da postaneš gospodin! Ti još ne znaš kako je teško tvrdo gvoždže kovati. Moj je čovjek Josip u Dalmaciji bio kovač. I ja sama s njim kovala. Za ništa drugo nisam znala osim za bešiku i nakovanj! Kad dijete zaplače, brže bolje trčim i u bešici ga uspavam pa se ponovo prihvatam čekića sa mojim Josipom. Tako sam djecu podizala. Ali, rano umrije moj Josip, a djeverovi me nisu trpjeli. Trebalo je djecu podići. Odlučila sam da krenem u bijeli svijet trbuhom za kruhom. Zasarila sam konja i krenula. Matu i Ivku smjestila sam u košare na jednoj i drugoj strani samara. Natovarila sam i Mandu, a Ivu sam vodila za ruku. Ivo je tada imao oko 12 godina. Bilo je to sve što smo imali. Preko planina i šuma došli smo tako u Banju Luku i smjestili se u kanalizacione cijevi na Banjalučkom polju. Imala sam na sebi pregaču i zobbun kada je naišao pokojni pop Dimitrije Eškić i upitao odakle sam došla i da li bi znala šta raditi, da li bi znala rublje prati? Odgovorila sam mu da znam prati samo lukšijom jer nikada za pranje nismo upotrebljavali sapun. On nas je tada

poveo u svoju avliju i smjestio u kućerak. Tvoja mati Ana mi je peto dijete, koje sam rodila u Banjoj Luci. Stekla sam je sa svojim drugim mužem, Petrom Sedićem iz sela Ducipolja kod Re-kavica. Ali, ja sam mu okrenula leđa jer moju djecu nije poš-tivao. Tako ga ni tvoja majka Ana nije ni zapamtila jer smo se razišli dok je ona bila još u bešici".

Bila je to potresna priča jedne žene, moje bake, koja je bila prisiljena da se bori za koru kruha da bi podig-la svoju djecu. Moja majka Ana rođena je 1899. godine. Odrasla je u avliji Eskića i svi su je mnogo voljeli, a naročito pokojni pop Dimitrije.

Ivo je bio rudarski radnik. Kao penzionirani rudar umro je 1944. godine. Ujak Mato bio je kovački radnik. U toku pr-vog svjetskog rata zarobljen je 1914. godine na rijeci Drini i umro je u Nišu 1916. Tetka Ivka umrla je u Babinoj Gredi 1924. godine, dok je Manda umrla 1973. godine u 89. godini života nad-živjevši svog supruga Milu Mijačkovića, po zanimanju rudara, za više od tri decenije.

Poslije smrti svog oca najviše sam živio kod tet-ke Mande i njenog supruga Mile Mijačkovića, a i kod ujaka Ive, takodje rudara.

Prema tome, potekao sam, živio i odrastao u radnič-koj sredini. Od malih nogu slušao sam pričanja o crvenim karan-filima i ružama što su ih za raverima nosili radnici 1919. go-dine. Slušao sam kazivanja o Stjepanu Radiću i o žalosti pos-rije njegove smrti.

Sjećam se da me je tetak Mile Mijačković vodio u Hrvatski dom u Banjoj Luci, mislim 1928. godine, kada je prvak HRSS boravio u gradu. Dobro se sjećam kako su ga na tom skupu pozdravljali sa aplauzom i uzvicima "Živio!". Od tada sam kao dječacić, sve do svoje petnaeste godine 1936., bio njegov vatre-ni pristalica. Emocionalno bio sam Radićevac sve dok na mene te godine nije izvršio politički uticaj moj komšija, inače stu-dent Oto Hojhert. Mislim da je on tada bio ili član KPJ ili član SKOJ-a. U svakom slučaju bio je politički veoma napredan, politički veoma lijevo orijentisan. Dobro se sjećam da je bio na strani revolucionarne Španije u građanskom ratu.

Kao dječak družio sam se sa odraslim stolarskim radnikom Ibrahimom Badžarom, prvim komšijom, kao što i inače

dječacima imponuje da budu u društvu sa onima koji su za njih uzor. Badžar je bio dosta obrazovan radnik jer je veoma mnogo čitao, a bio je i član Kluba esperentista. Dobro se sjećam da je pored štampe i uobičajenih publikacija redovno pratio legalnu socijaldemokratsku štampu, kao što su "Nova riječ" od Večeslava Vildera i "Seljačka misao". Od tog vremena prošlo je mnogo godina ali se i sada dobro sjećam kako sam sa Ibrahimom kritički analizirao tekstove. Iskreno rečeno, ni Ibrahimu ni Otu Hojhertu sigurno nije bilo lako da politički preodgoje vjerski i nacionalistički vaspitavanog dječaka kao što sam bio ja. Naime, odgajan sam u klerikalnom i nacionalističkom duhu u osnovnoj školi časnih sestara reda Predragocjene krvi Isusove, koje se popularno u narodu nazivaju crne časne sestre. Sestre Milosrdnice, uzgred rečeno, u narodu nazivaju bijelim časnim sestrama. U osnovnoj školi vaspitavale su me učiteljice-časne sestre Janja Džaja, Matilda Pejčević i Valerija Planino.

Najveće zasluge za ranu i pravilnu društveno političku orijentaciju svakako ima student Oto Hojhert, koji me je na odredjen način politički usmjerio. Za njega brojni savremenici tvrde da je između dva rata bio član KPJ.

Godine 1933. upisao sam se u prvi razred Građanske škole trgovačkog smjera. Do konca 1937. završio sam dva razreda ponavljajući i prvi i drugi razred. Za ono vrijeme imao sam osrednje uvjete za rad i učenje, ali sam bio veoma živ i neodgovoran. Direktor škole bila je Marina Popović, koja je mojoj majci. Ani za vrijeme austrougarske vlasti bila učiteljica u osnovnoj školi. Sjećam se da su mi nastavnici u spomenutoj školi bili: Djuro Bila, Hasib beg Imamović, Danica Mance, Danica Jelačić, Mirko Barišić, Rudolf Slunjski, Vera Šantić, Marija Štajmec i Dimitrije Zagorac, dok su mi vjeroučitelji bili Mijić Ivan i Laštro Božo. Muzičko vaspitanje predavao mi je Stanbolijski.

U septembru 1937. godine upisao sam se u prvi razred Državne muške zanatske škole, elektro-mašinski odsjek. Školu sam završio u školskoj 1940/41. godini.

Već od ranije politički lijevo orijentisan, nastavio sam aktivnost i u zanatskoj školi. U toku školovanja povezujem se sa ljevičarski orijentisanim istomišljenicima: Danilo Petrović, Ifet Ibrahimkadić, Nikola Durbić, Ivica David, Branislav Medić, Rifat Kararić, Mustafa Ramić, Miroslav Mršić i drugi.

### Društveno politički rad

Bila je to ranička sredina, mada smo svi još bili djaci. Osjećali smo se radnicima u klasnom smislu i smatrali smo za svoju dužnost da budemo aktivni. Zbog toga je i rad naše grupe bio sve intenzivniji. Mada 1939. godine nisam bio član Skoja, a ni ostali iz grupe, bar koliko mi je poznato, osjećali smo se kao da smo skojevci u političkom smislu. U izboru rukovodstava školskih organizacija odnosili smo pobjede, čak i u organizaciji kakva je bila Jadranska straža. Borba za rukovodstva bila je žestoka, ali smo ipak uspjevali da se nametnemo mada je u to vrijeme ojačala i nacionalistička grupa Ljotićevaca. U razredu je bio i jedan član Križarskog bratstva, neki Marko Gavran, koji je bio usamljen među djacima, ali ne i kod nekih članova nastavnog kadra.

Naša aktivnost u školi nije mogla proći nezapaženo jer se MK SKOJ-a zainteresirao za naš politički rad u školi. Sa mnom i Rifatom Kararićem počeli su kontaktirati Ivica Mažar i Mirko Kovačević dajući nam direktive za rad u školi i inače, posebno u vrijeme organiziranja izbora za pojedine organe i organizacije u školi, kao i za organiziranje školskih priredbi i proslava. Ljotićevci su nastojali da proture svoju glazbu za školske zabave, ali smo to osujetili jer smo angažovali glazbu RKUD "Pelagić" ili KUD "Budućnost" iz Gor. Šehera.

Svakako da su na ovim svečanostima oba napredna društva, i "Pelagić" i "Budućnost", na programu imala i revolucionarne pjesme prilagodjene i za ples. Tako je, naprimjer, Drago Mažar na harmonici svirao, a Osman-Maga Malkić pjevao pjesmu "Crven je Istok i Zapad" i mnoge druge.

Negdje koncem 1940. godine, mislim u septembru mjesecu, Rifat Kararić i ja bili smo na uobičajenom konsultovanju u stanu Ivica Mažara. On nam je tom prilikom saopštio da smo primljeni za članove Skoja. Pošto je Ivica David stanovao u Budžaku i tamo bio povezan sa Milanom Radmanom, nekako u isto vrijeme Radman ga je obavjestio da je primljen i on za člana Skoja.

Od naših brojnih akcija spomenuo bih jednu koje se posebno sjećam.

Na jednom konsultovanju žalili smo se Ivici Mažaru da nam Ljotićevci prijete bokserima, kamama, lancama i govedjim ži-

lama. Predložili smo da bi bilo najuputnije da im se na isti način suprotstavimo. Ivica Mažar je na to planuo rekavši da su to metodi političkog razbojništva, banditizma i fašizma, a da naša snaga treba da bude u političkoj osposobljenosti, odnosno u knjigama i znanju. Dao nam je savjet: "Evo vam prilike! Formirajte ilegalnu naprednu biblioteku u školi i oko nje okupite sve do sada političke neopredeljene omladince. Uložite napore da i oni postanu napredni, uložite napore da ih otrgnete ispod uticaja fašista! Prionite na posao!".

Prihvatili smo njegov savjet. Prionili smo na posao i ubrzo, 1940. godine, formirali ilegalnu dječku biblioteku u kojoj je bilo oko četrdesetak knjiga. Pouzdano se sjećam da su među ovim knjigama bila djela Maksima Gorkog, Emila Zole, Viktora Igo-a, "Novele" od Cesarca, "Kuća oplakana" od Čolakovića itd.

Nekako u to vrijeme u školi je formirana i organizacija "Seljačkog kola". Uporedo sa ovom organizacijom djelovala je i organizacija Napretkove omladine. Izrasla je kao podmladak Hrvatske seljačke stranke, ali su u njoj preuzeli ulogu vodeće snage članovi Skoja, koji su se uključili u rad po direktivi Partije. Mislim da je u tome najznačajniju ulogu imao Milan Radman. Tako je i Napretkova omladina bila ljevičarski orijentisana.

Zbog takve političke opredeljenosti Napretkove omladine u Banjoj Luci uslijedila je po liniji HSS direktiva, najvjerovatnije po nalogu samog Mačeka, da se organizacija raspusti. Sličan proces odvijao se i u "Seljačkom kolu", gdje su napredni već ranije također ostvarivali svoj politički uticaj.

Kad je počela sa radom srednja Tehnička škola jednovremeno je počeo da se ostvaruje politički uticaj Skoja u redovima omladine ove srednje škole. U organizovanom radu Skoja učestvovali su: Ivica Odić, Jusuf Selman, Muharem Karabegović, Djordje Jovetić, Ankica Cijan, Jovo Pučar, Milorad-Braco Radić, Rena Atijas, Sadik Djumrukčić, Hasib Jusufagić, Fadil Numić, Osman-Maga Malkić, itd. Ovo mi je poznato jer su bile objedinjene akcije Skoja u Tehničkoj školi i u Državnoj zanatskoj školi. Ostvarivani su dogovori skojevaca ne samo ove dvije škole, nego i drugih srednjih škola. Tako sam, naprimjer, i ja učestvovao u ovakvim dogovorima-savjetovanjima skojevaca u organizovanju pojedinih političkih i drugih akcija, održavanih u kući Djumrukčića u Dolcu i u kući Feliksa Kufnera kod rebrovačke crkve.

Od druge polovine 1937. godine, mada sam i dalje bio djak, radio sam u gostionici Ante Jovića mlađeg, čije je stvarne poslove u lokalnu vodio Ivica Valenčić, muž moje sestrične Anke, kćerke tetke Mande i Mile Mijačkovića.

Osoblje susjedne trgovačke radnje Jovića bilo je klerikalno nacionalistički orijentisano, što je već poznato.

I u ovoj gostioničkoj sredini nastojao sam da budem na visini svog političkog zadatka. U tome nisam bio sam jer su u lokal dolazili brojni napredni gosti. Tu je bila i Ivičina sestra Nada Valenčić, politički napredna omladinka. U lokal sam kontaktirao sa brojnim naprednim gostima, a naročito sa Zdravkom Lastrićem, Mirkom Jovetićem, Zdravkom Jugatom, Viktorom Pašalićem, Feridom Hasanbašićem, Teufikom Kadenićem, Rahmijom Kadenićem, Habijom Bećirbašićem, Ejubom Spahom, Ibrahimom Katanom, Arsenom Ljubibratićem, Urošem Malogajskim, Rodoljubom Kovačevićem, Munibom Čerimićem, Smajom Bišćevićem, Fahrudinom Džinom, Teufikom Maglajlićem, Garom Selmanom, Danijalom -Dalkom Halimićem i drugima, bilo da sam ih upoznao u lokalnu ili u gradu.

Upoznao sam se i sa članovima uprave RSD "Borac" jer je Ivica Valenčić ustupao prostorije za sastanke, a isto tako je on držao šank i davao ugostiteljske usluge za vrijeme klubskih godišnjih zabava ili priredbi. Na isti način Valenčić je davao usluge i za godišnje i druge zabave "Pelagića". To mi je omogućilo da u "Borcu" i "Pelagiću" upoznam radničke aktiviste. Sve su ove kulturne aktivnosti omogućavale legalizovanje kontakata i dogovaranja.

Od Zdravka Lastrića i Teufika-Cinkare Kadenića, a kasnije od Elmase Sarajlića, dobivao sam na rasturanje ilegalnu literaturu: "Radnički tjednik", "Kuću oplakanu", Biografiju Staljina itd. Rad u gostionici davao je mogućnosti za doturanje ilegalne literature, a da to ne bude primjećeno.

Medju osobljem bilo je mnogo onih koji su bili na suprotnim političkim pozicijama. S nekima od njih dolazio sam u konfrontacije oko ocjenjivanja pojedinih političkih događaja. Naši dijalozi bili su dosta česti, a ne rijetko i veoma oštri. Postepeno sam uspio da uvjerim neke u neispravnost njihovih političkih koncepcija tako da su se sve više približavali naprednim političkim opredeljenjima. Neki će kasnije aktivno učestvovati u NOB-i, kao što su Petar Makijević-Zoraja, Anton



Komicer i Stanislav-Stanko Medved.

Pored aktivnosti u školi i gostionici, uključio sam se aktivno i u rad RKUD "Pelagić". Budući da su školske vlasti zabranjivale djacima da budu članovi ovog društva, u karton sam zaveden kao privatni namještenik. Upisao sam se i u juniore RSD "Borac", ali zbog zauzetosti u školi i u gostionici nisam imao dovoljno vremena za redovne treninge, mada sam za nogomet imao i volje i smisla. U juniorskoj ekipi u isto vrijeme trenirali su i igrali Rahmija Kadenić, Kerim Kadenić, Mehmed Bukić, Ahmet Čejvan i drugi. Zapazio sam u to vrijeme da je i moj rođjak Ivića Valenčić davao novčane priloge za "Borac". Novčani prilozima posebno su se prikupljali u vrijeme izgradnje stadiona, odnosno nogometnog igrališta kluba.

Tada je bilo prosto "moderno" pomagati napredni radnički i studentski pokret jer sam uočio da ljudi iz buržoaskih sredina simpatišu "Borac", "Pelagić" i KAB. Ne jednom imao sam prilika da vidim kako imućni mladići (naprimjer, Arsen Ljubibratić, Lazar Divjak, Enver Mujezinović, Svetko Bilbija, Bato Jovičin i Braco Vujić) daju novčane priloge ili se svojim razumjevanjem zalažu za interese naprednog radničkog pokreta po ovom ili onom pitanju. Sve je to bilo svakodnevno prisutno u klimi grada u kojoj je stalno bio prisutan progresivan duh.

Danas za te susrete u kafanama neko može reći da je sve to "kafanski ambijent". No, u ono vrijeme kafane su bile mjesta gdje se odvijao i društveni život, gdje su se ljudi okupljali na razgovore, odnosno društvene kontakte. Kafane su bile sastajališta i građanskih političara, gdje su održavani brojni politički, kulturni i drugi skupovi, osnivačke i druge konferencije, zborovi itd.

I kao dječak i kao stasao omladinac imao sam prilika da se svega nagledam i naslušam. Kroz kafanske razgovore o svemu se govorilo i svašta se saznávalo.

Ne bih želio da me se shvati da je napredni radnički pokret vodio bilo kakvu kafansku politiku u smislu da su gostionice bile mjesto sastajanja. Želio sam samo reći da su se susreti u gostionici koristili za uzgredne dogovore, posebno onih koji su se odnosili na određene oblike legalnog rada, kao što je bio slučaj izgradnje igrališta "Borac" na čijoj sam izgradnji i ja učestvovao.

Koncem 1940.godine Ivica Odić došao je u sukob sa svojim zetom Vjekoslavom Butorcem, koji ga je tada u ljutini izbacio iz stana. Naime, Ivica je tada stanovao kod svoje sestre Zore i njenog muža Vjekoslava, a pohađao je drugi razred Tehničke škole. Sukob je bio veoma oštar. Ni jedan ni drugi nisu htjeli da popuste. Vjekoslav je bio na putu da popusti, ali je Ivica "zavrnuo". Vjerovatno je i imao neke razloge zbog kojih nije želio da popusti.

Obitelj Franje Odića živjela je tada u Bihaću, gdje je Franjo bio namještenik OUZOR-a. Budući da se školovao u Banjoj Luci Ivica nije mogao da ide ocu u Bihać. Iskrsnuo je problem gdje će Ivica Odić sada stanovati. Međutim, angažovali su se Rifat Kararić, Jusuf Selman i Muharem Karabegović. Obratili su se poznatom banjalučkom dobričini Dervišu Karariću, Rifatovom ocu, i zamolili ga da Ivici Odiću u svojoj kući ustupi jednu sobu (kuća u današnjoj ulici Nurije Pozderca br.110). Kuća je bila oronula. Židovi su na sobi bili popucani, a na prozorima spomenute sobe nije bilo stakla. U akciji drugova soba je bila osposobljena za stanovanje.

Ovaj detalj spominjem zbog toga što će ova soba u kući Derviša Kararića postati mjesto ili punkt ilegalnog rada. Ovu je sobu Rifat Kararić u šali nazvao "Han", tako da je u ilegalnom žargonu postala poznata kao "Crveni han".

U zajedničkoj akciji soba je bila osposobljena u mjeri koliko je bilo to moguće. Instalirana je i peć za zagrijavanje. Tu se smjestio i jedan sto za ping-pong. Daska stola prislonila se uz zid da bi se prikrije pukotine. Ta nam je ploča istovremeno služila i za postavljanje zadnjih novina, čije smo tekstove sami pisali i dopunjavali izrescima iz novina i časopisa bilo legalnih ili pollegalnih.

Crveni han postao je mjesto sastajanja, mjesto okupljanja skojevaca iz redova radničke i srednjoškolske omladine. Na sastanke su dolazili: Adem Rizvanović i Mustafa Džanić, krojački radnici, Miroslav Mršić, Mustafa Ramić, Nikola Durbić, Ifet Ibrahimkadić, Kasim Čorčaušević, Kasim Osmančević, Jusuf Selman, Muharem Karabegović, Nada Mažar, Nada Čirski, Rena Atijas, Ankica Cijan, Ivica Odić, Milorad-Braco Radić, Žarko Santica, Zvonko Odić, Jovo Puđar, Branko Lastrić, Sadik Djumrukčić, Djordje Jovetić, Ha-

san Jusufagić i mnogi drugi. U više navrata sa pojedinim grupama sastanke su održavali Ivica Mažar i Niko Jurinčić.

Mnogi od ovih sastanaka nisu bili klasični marksistički kružoci, ali su, sasvim pouzdano, bili sastanci na kojima se iznosila ili davala ocjena društveno ekonomske i vojno političke situacije jer je drugi svjetski rat već bio u toku. Tu se dogovaralo i o akcijama koje treba organizirati, naročito na prikupljanju Crvene pomoći.

Sa nama je usko saradjivao Slobodan Uzelac, koji je u štampariji svog brata Milana štampao blokove ulaznica za priredbe, odnosno čajanke, koje su ustvari bile blokovi-priznanice za Crvenu pomoć. Nosioci aktivnosti u "Crvenom hanu" bili su Ivica Odić, Jusuf Selman i Muharem Karabegović, a svi mi ostali izvršavali smo dobivene zadatke ili obaveze koje su proizilazile iz dogovora na sastancima.

Bilo je mnogo slučajeva da su drugovi iz MK SKOJ-a angažovali pojedine drugove iz ove grupe u "Crvenom hanu" da bi izvršili određene zadatke, a da o tome nisu ništa znali ostali. Takav je slučaj bio u svim ozbiljnijim ilegalnim zadacima koje je trebalo izvršiti. Takva je praksa bila i normalna jer je bilo pravilo u konspirativnom radu da za određene zadatke zna što je moguće manji krug drugova.

Sjećam se jednog takvog zadatka u kojem sam lično bio angažovan. Negdje krajem 1940. godine Mirko Kovačević povjerio je Zvonku Odiću i meni zadatak da u toku noći rasturimo ilegalni letak čiji je tekst na početku glasio "Vojnici, podoficiri i oficiri jugoslovenske vojske...".

Noć je bila kao naručena za izvršenje ilegalnog zadatka jer je bilo tamno, bez mjesečine. No, isto tako, noć je bila pogodna i za policijske zasjede. Doznali smo da su te noći bile postavljene policijske zasjede na nekoliko mjesta, i to: 1.- pod šljivom u dvorištu Save Buzadžića; 2.- u sjenci kod džamije u Stupnici; 3.- u sjeni kod džamije u Potoku; 4.- u sjeni kod džamije u Mejdanu itd.

Mirko Kovačević nam je prethodno rekao da se na spomenutim mjestima mogu zasjede očekivati, što se u toku rasturanja letaka pokazalo kao tačno. U toku rasturanja letaka sjećam se jednog po malo smiješnog detalja. Kod kuće Minke Hadžić, u današnjoj ulici Braće Bukića, stajao je jedan par, mladić i djevojka, koje ni-

sam u pomrčini primjetio. Kad sam podignuo ruku da bacim letak ruku mi je u vazduhu zadržao taj mladić. Namjeravao sam da bacim letak u dvorište. Tek kada mi je taj mladić zadržao ruku, primjetio sam da me prodorno u oči gledaju Djulesma Kazaz i njen momak, čijeg se imena danas ne mogu sjetiti.

Bacio sam letak u dvorište kuće Minke Hadžalić. Kasnije mi je Djulesma Kazaz rekla da su ona i njen mladić uzeli letak i da su ga pročitali.

Na, da se vratim na policijske zasjede. Dobro se sjećam da su te noći policajci bili u kišnim kabanicama, a o ramenu su nosili kratke konjaničke karabine tipa Maniher.

Pred pad vlade dr Milana Stojadinovića održavani su brojni politički zborovi. Nisam propuštao priliku da na njih ne odem. Sjećam se tako jednog radničkog političkog skupa kada je utvrđivana kandidatura Muhameda Kazaza, koji je na izborima u decembru 1938. godine bio na listi Stranke radnog naroda. Zbor je održan u kinu "Lukspr". Zbor je otvorio i na njemu govorio revolucionar Pavo Račan.

Učestvovao sam i na brojnim skupovima u Radničkom domu. Na ovim skupovima govorili su Slobodan Kokan Kokanović, Muhamed Kazaz i drugi. Bio sam i na kulturno zabavnim večerima RKUD "Pelagić", koje su zbog većeg prostora često održavane u Hrvatskom domu. Sjećam se i protesnog govora Nike Jurinčića i nastupa šegrtskog pjevačkog hora "Pelagića", koji je na priredbi nastupao bez svog horovodje Mažara, koji je bio zatvoren u koncentracionom logoru u Ivanjici.

Prilikom ove i drugih manifestacija mi smo skojevci dobili zadatak da održavamo red i da onemogućimo fašističke zborove i ostale destruktivne elemente da prostor i stolice u dvorani poliju amonijakom, kako su bili planirali.

Za članstvo u "Pelagiću" ne mogu reći da sam bio član horske, muzičke ili dramske sekcije. Lično nemam smisla ni za pjevanje, ni za sviranje, ni za glumu. Bio sam jedan od brojnih omladinaca koji su učestvovali u onim akcijama koje su bile vezane za politički rad u društvu, za rad koji je organizirao banjalučki radnički pokret. Kao i drugi napredni omladinci čitao sam Maksima Gorkog, Cesarca, Čolakovićeovu "Kuću oplakanu", čitao "NIN" i ostale listove.

Društveno politički uslovi bili su takvi da su se ljudi morali politički opredjeljivati. Svuda su se vodili politički

dijalozi. U ovim dijalozima od naprednih omladinaca naročito su prednjačili: Miroslav Mršić, Ivica David, Nikola Durbić i drugi. I ovi dijalozi stimulirali su vlastito političko izgradjivanje.

Uoči aprilskog rata 1941. godine došlo je do veoma oštrog dijaloga između mene i razrednog kolege Marka Gavrana, tada člana Križarskog bratstva, inače rodom iz sela Detlaka kod Dervente. U jednom trenutku u ljutini bašio sam tašnu sa knjigama na školsku klupu i viknuo: "Doći će tvoji Hitler i Pavelić, ali ipak mi ćemo pobjediti!".

Ovog se detalja kasnije dugo sjećao Miroslav Mršić i oko toga u početku okupacije i poslije rata zbijao šale.

No, na ovaj spor za vrijeme okupacije nije zaboravio Marko Gavran. Poslije uspostavljanja ustaške vlasti on je među ustašama govorio o mom "predskazivanju" dolaska <sup>Pavelića</sup> ~~Hitlera~~ na vlast i o osvajanju Jugoslavije od strane njemačke vojske. Izgleda da je da me je hvalio jer uopšte nije spominjao drugi dio moje rečenice da će komunisti pobjediti. Jednostavno, ovo je prešutio.

Posebno oštri politički dijalozi vođeni su u razredu 25. marta 1941. godine, a da i ne spominjem 27. mart i dane iza ovog datuma. Sjećam se da je u jednom starijem razredu tada spaljen jedan vladin dnevni list kao protest zbog potpisivanja pakta sa nacističkom Njemačkom, odnosno protest zbog pristupanja fašističkom trojnom paktu.

Svi letci i dokumenti koju su se linijom Partije dobivali govorili su o suprotstavljanju fašizmu i borbi protiv fašizma. U političkom smislu naprednom pokretu bila je medvedja "usluga" sramno potpisivanje pakta između Njemačke i SSSR-a. Na jednoj strani bio je ovaj pakt, koji su potpisali Molotov i Ribentrop, a na drugoj strani nalazio se zvanični stav KPJ da se treba boriti protiv fašizma i braniti zemlju od nadiruće fašističke opasnosti. To nam je mnogo smetalo u objašnjavanju političke situacije. Reakcionari su pakt koristili za svoje verzije objašnjavanja spomenutog pakta: kako su, eto, Sovjeti potpisali pakt sa Njemačkom, kako se Hitler bori za nacionalni socijalizam, kako je politička praksa Njemačke u interesu radnika itd. To je, navodno, kako su oni interpretirali, i dovelo do zbližavanja Njemačke i SSSR. Mi smo tumačili da je pakt vojno političke naravi, a da se reakcionarna uloga fašizma uopšte nije promjenila.

U aprilskom ratu do nas je došao proglas, odnosno

poziv CK KPJ da se javljamo u dobrovoljce. Iskreno rečeno, lično sam mrzio staru jugoslovensku vojsku kao vojsku monarhijskog reakcionarnog režima, a najviše zbog toga što sam od malih nogu gledao kako kaplari, podoficiri i oficiri za najmanju sitnicu psuju vojnicima majku, udaraju im šamare i maltretiraju na razne načine. Uostalom, svuda se i pričalo o postupcima sa vojnicima tako da su mnogi doživljavali odlazak u vojsku kao da idu na robiju.

Direktivnu o javljanju u dobrovoljce za pružanje otpora njemačkoj vojsci u gostionici Jovića prenio mi je Zdravko Lastrić. U međuvremenu izbio je rat. Ostao sam svo vrijeme na radu u gostionici. Tu sam bio i za vrijeme bombardovanja, kada se svo osoblje sklanjalo u podrum u današnjoj ulici Vese Masleše, koji danas koristi preduzeće "Šumadija". U podrum su se sklanjali trgovački pomoćnici i šegrta trgovine Božidara Jovića, mahom hrvatski nacionalisti. Oni su se otvoreno radovali ratu u očekivanju vojničkog sloma jugoslovenske vojske. Svi su oni bili u iščekivanju dolaska njemačke vojske u Banju Luku i uspostavljanju ustaške vlasti. Dok su bombe padale mi smo se svadjali. Oni su govorili o sveopštoj pobjedi fašizma, a ja sam isticao da će ubrzo uslijediti poraz fašizma jer će ubrzo Sovjetski Savez stupiti u rat sa Njemačkom.

Svi napredni, posebno skojevci i članovi KPJ, posebne nade polagali su u SSSR i njegovu ogromnu vojničku snagu, koja će, kad stupi u akciju, za kratko vrijeme pregaziti Njemačku. Uzgred rečeno, svi napredni očekivali su da će SSSR stupiti u akciju u vrijeme ulaska njemačkih trupa u Čehoslovačku. Lično sam smatrao da će u vrijeme napada na Jugoslaviju Sovjetski savez vojnički intervenisati da bi <sup>se</sup> spriječili dalje nadiranje fašizma.

Teško sam doživio osvajanje Jugoslavije i uspostavljanje okupatorske vlasti sa domaćim kvislinzima, a još teže dane kada su njemačke trupe 1941. godine nadirale preko teritorije SSSR-a. Moji politički protivnici iz podruma, sa kojima sam se svadjao za vrijeme bombardovanja u aprilskim danima, koristili su svaku priliku da me podbadaju govoreći da se manim nade u poraz fašizma i pobjede komunizma.

Većina nacionalista obukla je ustaške uniforme. Izbjegavao sam susrete i razgovore s njima. Ostao sam da i dalje ra-

dim u gostionici. Naime, Ivica Valenčić uoči samog rata često je pozivan na vojnu vježbu. Mobiliziran je u vojsku i u toku samog rata. Kroz cijelo to vrijeme njegovog odsustvovanja ja sam vodio poslove u lokalnu. Jednostavno, bio sam Valenčiću potreban i on je insistirao da nastavim sa radom u gostionici. Na taj način bio sam u nadređenom položaju u odnosu na osoblje lokala koje je odmah poslije uspostavljanja ustaške vlasti obuklo ustaške uniforme kao izraz svoje nacionalističke političke opredeljenosti, ali su i dalje ostali na radu u lokalnu. Gostionica je zaista vrlo dobro radila jer je u zalihama bilo mnogo kvalitetne robe, a naročito suhomesnatih proizvoda i pića. Tu se okupljala "ustaška bratija" na pijančevanje. Među gostima ne rijetko su bili Viktor Gutić i njegov brat Blaž, Ettore Soravia, Ivan Pensa, Josip Kan, Djuro Marić, Stipo Momčinović, fra Krunoslav Brkić, neki Dominko, ustaški emigrantski oficir itd. Svi su bili vodeće ličnosti ustaške strahovlade u gradu. Ponekada su na pijančevanja pozivali hauptmana Cimermana. Čini mi se da je jednom kao gost bio i general Štal.

Sjećam se da su svi odreda jako mnogo pili, prosto bančili trošeći novac, koga su prosto razbacivali jer su ga imali u velikim količinama. Među njima često su izbijale oštre prepirke, čak i teške svadje ne samo u pijanom, već i u trijeznom stanju. Sjećam se jednom kako je Blaž Gutić u prisustvu svog brata Viktora napao Božidara Jovića. Tom sukobu prisustvovala je i Božidarev brat Zvonko odjeven u uniformu poručnika. Koliko se sjećam, povod je bio vezan za položaje, mada su od ranije postojale među njima neke neprečišćene računice. Uzroci su, dakle, bili daleko dublji kada u svim slučajevima ovaj ili onaj povod uzrokuje sukob, odnosno blaži ili teži obračun.

U ovom sukobu povod je bila ostavka Božidara Jovića na položaj povjerenika za finansije u Povjerenstvu za likvidaciju Vrbaske banovine, odnosno u administraciji ustaške vlasti. Blaž Gutić toliko je bio razljućen da je vikao dok mu je pjena izlazila na jednu i drugu stranu usana. Galama je bila tolika da se riječi nisu mogle razumjeti. Tu i tamo razumjevala sam pojedine rečenice: "Ja ću vama skidati jugoslovenski putar s glave!" i psovke. Među ustašama, a to mi je iz gostionice poznato, izbijale su česte svadje sa optužbama i klevetama da ovaj ili onaj nosi puter na glavi, a pod tim se podrazumjevalo političko

držanje za vrijeme između dva rata. Jednostavno rečeno, međusobno su se mjerili po stepenu reakcionarnosti.

Budući da je Božidar Jović dao ostavku na dobiveni položaj u tek uspostavljenoj ustaškoj vlasti, a između dva rata kao trgovac imao prijatelje iz redova srpske nacionalnosti (jedno vrijeme je bio i član odbora društva "Zmijanje"), to je bio povod da Blaž započne kavgu. Odanost ustaškoj vlasti mjerila se najviše ~~prema~~<sup>po</sup> stepenu mržnje prema Srbima.

Imajući povlašćeni položaj kao "desna ruka" Ivica Valenčića u gostionici otvarale su mi se mogućnosti za ilegalni rad. Dolazak u gostionicu hauptmana Cimermana iz njemačke Ortskomandanture iskoristili smo na taj način što smo preko njega dobili propusnice za kretanje po gradu u svako doba dana i noći.

Zdravko Lastrić i Mirko Jovetić bili su svakodnevno moji gosti u lokalu. Zdravku sam prenosio ono što sam u lokalu doznavao. Poslije napada na SSSR, svega nekih par dana, Zdravko mi je donio u lokal tekst Staljinovog govora. Nakon što sam govor pročitao, dao sam ga i drugima na čitanje.

U ljeto 1941. godine, u danima pred ustanak, u dvorište gostione došao je Zdravko Lastrić u pratnji jednog koštunjavog, preplanulog od sunca povisokog mladića krupnih svijetlih očiju. Mladić je nosio sivo plav sako i nešto svjetlije hlače. Pošto je došao sa Zdravkom, znao sam da je naš drug. Odmah sam im predložio da se sklonimo iz dvorišta jer su tu za stolovima sjedili oružnici, agenti, trijezne i pijane redovne i tzv. divlje ustaše, domobrani itd. Odveo sam ih u separe, tj. srednju sobicu. Kada smo stigli u separe Zdravko me je upitao da li poznajem toga mladića? Ne čekajući moj odgovor rekao je: "Ovo je naš španski borac Danko!".

- "I pretpostavljao sam da je bio u Španiji i u francuskim logorima jer vidim da su mu zubi iskvareni od slabe ishrane!", bio je moj komentar jer se već znalo kroz kakve su sve peripe-tije prolazili borci internacionalnih brigada nakon poraza španske republikanske vojske.

Na moj komentar Danko se nasmijao i ponudio da sjednem, ali sam ponudu odbio jer sam imao mnogo posla u lokalu. Zdravko mi je rekao da će oni krenuti u šumu i da im je za odlazak potrebna hrana za nekoliko dana. Odgovorio sam da ću im hranu obezbjediti i da me pričekaju dok je donesem.



Otišao sam u magacin gostionice, koji smo mi u našem žargonu nazivali "mesnica" jer je tu bilo obilje suhomesnatih proizvoda. Zamotao sam im u papir četiri Gavrilovićeve salame.

No, kad sam već kod "mesnice" želio bih spomenuti da smo ovdje na zahtjev redovnih i tzv. "divljih ustaša", oružnika i domobrana ostavljali njihove puške i torbice sa municijom i bombama kako bi komotnije sjedili u ~~gradu~~ lokalu i komotnije se kretali po gradu. Ne jednom su pojedinačno mrtvi pijani tražili da tu ostane njihovo oružje dok se ne vrate sa pijace. Tako je bilo mnogo slučajeva da se jednovremeno u mesnici nadje po desetak pušaka sa torbicama municije.

Tada sam znao nositi u lokal u crvenu miki-majicu i plave radničke hlače. Kada sam na zahtjev ustaša nosio o ramenu pučku i torbicu da to pohranim u "mesnicu", neki su znali dobacivati: "Ej ti crveni, kuda ćeš s tim oružjem? Da nećeš u šumu?".

Mada su ove primjedbe bile izrečene u šali, ipak su mi na odredjen način godile. Godilo mi da sam "crveni" jer nisam sumnjao u SSSR i njegovu vojničku snagu mada su njemačke trupe doprle do pred Moskva.

Iz torbica ostavljenih u "mesnici" vadio sam municiju, nosio u podrum i skrivao u jednom sanduku za šećer. Kad se sanduk do pola napuni, dolazio je Zaim Isaković sa Nadom Valenčić i odnosio municiju i drugi prikupljeni materijal.

U jesen 1941. godine ~~nja~~ neke njemačke jedinice vratile su se sa istočnog fronta. Od onih koji su dolazili u gostionicu dobivao sam za "suvenire" sovjetske novčanice, petokrake sa srpom i čekićem, oznake činova sovjetskih oficira (epolette) itd. nakon što sam te njemačke vojnike "čašćavao" šljivovicom. Sve su ovo njemački vojnici kao trofeje nosili u svojim novčanicama, ali ih je raspoložila "slivovic". Hvalili su se koliko su zarobili ili ubili orvenoarmejava, što me je ljutilo jer sam idealizirao sve što je bilo sovjetsko. Koliko se sjećam, po jednu sovjetsku petokraku sa srpom i čekićem dao sam Ademu Rizvanoviću i Asimu Bukiću kada su odlazili u partizane.

U toku ljeta i jeseni bio sam 1941. godine povezan sa Rifatom Kararićem, zv. Lotarom, Nadom Mažar, Nadom Čirski, Zvonkom Odićem, Asimom Bukićem, Vladom Kaporom, Mujom Delićem, Mehmedom

Bukićem, Zekijom Muhidinović, Irfanom Arifagićem, Nasihom Arifagić, Omerom Bukićem, Jusufom Selmanom, Muharemom Karabegovićem, Danilom Drčom, Ademom Rizvanovićem i drugim. Sastanci su bili pojedinačni i veoma ekspeditivni. Bolje rečeno, bili su to veoma kratki susreti ili kratki dogovori. Prenosile su se kratke informacije ili direktive. Ovo se ili ono došapnulo ili deturilo, što je odgovaralo konspirativnim uslovima. Veoma rijetko dolazilo je do grupnih okupljanja, kao naprimjer manje grupe od par ljudi u bašći Kararića.

Jednog ljetnjeg poslijepodneva okupili smo se pod jednim drvetom na Vrbasu nas nekoliko drugova. Bilo je to u ljeto 1941. godine. Bili su tu: Ivica Odić (zvani: Zmaj ili Ića), Jusuf Selman (zvani Crni), Muharemom Karabegović (zvani Četvrtica), Rifat Kararić (zvani Lotar) i ja (mene su tada zvali Pinokio). Bio je to kratak sastanak radi dogovora, maskiran kao grupa kupaća koja se slučajno našla na Vrbasu. U jednom trenutku, malo podalje nizvodno, primjetili smo dvojicu policajaca u uniformama koji su gledali u našem pravcu. Jedan je od njih nešto prstom pokazivao i našem pravcu. Znali smo da se to mora na nas odnositi. Ivo Odić odmah se odvojio. Skočio je u vodu i na desnoj obali trčeći krenuo prema naselju Podgaj. Poslije se dohvatio obronaka Starčevice i došao do kuće Adema Rizvanovića. Mislim da je tada otišao u partizane.

Isto tako u ljeto 1941. godine obavjestio me je Asim Bukić da se u određeno vrijeme nadjem u Čorkovcu (raskršće današnjih ulica Braće Bukić i Gavrila Principa), gdje će se održati sastanak udarne desetine. Sastankom je trebalo da rukovodi Mujo Delić. Stigao sam na zakazano mjesto u predviđeno vrijeme i tu se našao sa Asimom Bukićem, Danilom-Dacom Drčom, Mujom Delićem, Mehmedom Bukićem, ~~Asimom Bukićem~~, Fadilom Dedićem i još nekima. Sjećam se šta nam je Mujo Delić tada rekao.

Naglasio nam je da treba da sakupljamo sve što smatramo da bi bilo korisno za drugove koji se nalaze u ilegalnosti ili u šumi. Trebalo bi sakupljati sve: odjeću, obuću, veš itd., a posebno ono što bi u vojničkom smislu bilo potrebno. Ja sam tada obećao da ću pokušati pronaći radio aparat marke "Blaupunkt" na baterije. Međutim, obećanje nisam uspio izvršiti jer nisam mogao pronaći aparat na baterije, a samo ovakav je odgovarao.

Jedan broj građana srpske nacionalnosti ostavljao je ili povjeravao svojim komšijama ili prijateljima na čuvanje radio aparate i vrijednije stvari. Naime, poznato je da iseljavnim Srbima 1941. godine nije bilo dozvoljeno od strane ustaške vlasti da išta sa sobom nose osim najneophodnijih potrepština u ličnoj prtljazi propisane težine. Tako je trgovac Lazo Divjak, kao veliki lični prijatelj Ivice Valenčića, ovome povjerio na čuvanje oko 20 komada radioaparata marke "Blaupunkt". Ti su radioaparati toga ljeta bili sakriveni na tavanu kožare Ivice Valenčića u tadašnjoj ulici Hazna br. 4, sada ulica Kasima Hercegovca. Za ove aparate znao sam i ja i bio sam u mogućnosti da u bilo koje vrijeme uzmem jedan ili više komada. Pretpostavljao sam da se među ovim aparatima nalaze možda i oni koji se napajaju baterijama. Muju sam informisao o ovim aparatima, a on mi je odgovorio da su potrebni samo oni na bateriju.

Otišao sam na tavan da ove aparate pregledam. Medjutim, među njima nije bilo radioaparata na bateriju. Pošto se aparati na struju nisu tražili, nije bilo potrebe da ih šaljemo u "šumu".

Negdje u avgustu 1941. godine Blaž Gutić nekako je saznao za ove radioaparate. Iz Župske redarstvene oblasti poslao je redarstvenike (policajce) da pakuje aparate sa kožare. U vrijeme odnošenja ovih radioaparata po nalogu Blaža Gutića uhapsili su i svezali Ivicu Valenčića, ali su ga odmah pustili, no tek poslije odnošenja radioaparata.

Pretpostavljam da je pored Laze Divjaka i Arsen Ljubibratić pohranio kod Ivice Valenčića neke vrijednosti i stvari, što zaključujem po tome što je ilegalnim kanalima Ivica Valenčić slao u Beograd novac i jednom i drugom, odnosno Lazi i Arsenu. Novac se slao, koliko je meni poznato, preko nekih njemačkih podoficira koji su službeno dolazili u Banju Luku. O ovome je Ivica upoznao vjerovatno zbog toga da bi za pošiljke imao svjedoka.

Ivica je inače bio teško bolestan čovjek. Bolovao je od Džeksonove epilepsije, koja ga je fizički i psihički teško pogadjala. On je bio uvjerenja da je bolest posljedica ili prebolovanog meningitisa ili od udara stakla u glavu. Bolest je uticala da je u postupcima bio prilično neuravnotežen, ne rijetko agresivan i nepromišljen. Znao je napraviti i takve nepromišljene poteze zbog kojih se čovjeku u to vrijeme "dizala kosa na glavi", poteze koji su ga mogli stati i glave.

Jedan primjer takvog postupka dovoljno je ilustrati-

van za njegovo ponašanje u nekim situacijama.

Jednu noć, pred sam fajront, ušla su u lokal dva pijana njemačka vojnika. U gostionici smo bili samo Ivica i ja. Odmah po ulasku jedan je od njih sjeo za sto i počeo prebirati po stolu kao da svira na klaviru. Drugi je prišao šanku i zahtjevao "čvai slivovica"! Ivica je stao pred njega, stavio ruke na ledja i ispršivši se rekao na našem jeziku: "Nema pića!". Njemački vojnik je razumio odgovor i počeo lupati šakom po ~~stolu~~ šanku i pijano protestirati na njemačkom jeziku. Ivica je bio strahovito razljućen i u bijesu mu je rekao: "Za švabe nema pića!". Ne znam da li je Njemac razumio riječi ili ne, ali je, svakako, razumio suštinu jer izvukao bajonet iz nožnice. U trenutku Ivica ga je uhvatio za ruke, naglo okrenuo i izgurao na vrata. Ja sam pritrčao i hitno spustio čeličnu roletnu. Onaj drugi njemački vojnik, koji je za stolom imitirao pijanistu, već je bio izašao iz lokala kad je primjetio da je njegov kolega izvukao bajonet i da će doći do "gužve". Izbačeni Njemac udario je čizmom u čeličnu roletnu na vratima, ali je ubrzo otišao. Ovakav potez bio je dosta nerazuman jer nije trebalo mnogo da njemački vojnik i drugačije reaguje, što je Ivicu moglo koštati glave. No, takva je bila njegova priroda.

Ovakvi i slični nepromišljeni potezi Ivica Valenčića doživjeli su po mom mišljenju vrhunc kad se sjetio jedne puške, kratkog austrougarskog vojničkog karabina koji se koristio u konjici, puške koju je uoči rata u lokalu ostavio jedan lugar. Po nju više nikad nije došao. Karabin je Ivica zamotao u pakpapir i stavio u najgornji dio rafa gdje su se nalazile boce sa pićem. Ne znam šta je uslovalo da se Ivica date noći sjeti ostavljenog oružja. Za menembilo je neočekivano da zatraži da sa rafa skinem karabin. Sami smo bili u lokalu. Već je važio policijski čas o zabrani kretanja u noćnim časovima. Ivica je pušku prethodno pregledao. Odlučio je da je ponese sa sobom. Zaključali smo gostionicu i spustili metalne roletne. Pošli smo prema izlazu iz Gospodske ulice. Ivica nije prikrio karabin, nego ga je držao za cijev noseći ga na ramenu. Ja sam pored sebe vozio bicikl. Prošli smo kroz cijeli grad, a zatim preko gradskog mosta današnjim ulicama Kasima Hadžića i Brace Potkonjaka do ulice Kasima Hercegovca br.4. Na cijelom putu, začudo, niko nas

nije zaustavljao. Cijelim putem, iskreno rečeno, strepio sam od mogućih posljedica. Bilo je to, koliko se sjećam, u jesen 1941. g. Sve ovo kazujem da bi se stekla predodžba u kakvim sam se sve delikatnim situacijama nalazio deverajući sa čovjekom kod koga se nije mogla predvidjeti reagovanje u određenim situacijama, posebno u to teško vrijeme.

Kad smo došli u kuću, ugrabio sam priliku da bez znanja Ivice odnesem pušku i sakrijem je u kacu koma za rakiju. Zbog ove puške i on je mogao snositi neželjene posljedice.

Sada se ne sjećam ko, ali mi je neko predložio da se javim za popisivače žita u toku vršitbe. Javio sam se u neku ustanovu koja je bila u sklopu ovdašnje poreske uprave. Odmah po prijavljivanju odredili su da budem popisivač uz vršalicu Djordja Ivankovića iz Jošavke, zaseoka Jelovača. Dok sam se s njim vozio kolima razgovarali smo o koječemu. Razgovarali smo i o postojećoj političkoj situaciji. U povjerenju sam mu rekao da sam lično politički opredeljen protiv ustaša i okupatorske vlasti.

U selu sam u toku rada uspostavio kontakt sa grupom mladića: Milutinom Ivankovićem, Ostojom i Dragutinom Stanićem. Obavještavao sam im političku situaciju na bazi bilježaka najnovijih vijesti Radio Moskve. Povezao sam se i sa grupom starijih seljaka, među kojima su bili Jefto Stanić, Vaskrsije i Cvijo Šikanja i Branko Ivanković. Ovaj posljednji bio je pun nevjerice, sumnje i straha.

U to vrijeme, inače, bilo je mnogo raznih i veoma protivurječnih obavještenja i vijesti, zvaničnih i nezvaničnih direktiva koje su preporučivale ili sugerisale ovo ili ono. Jedna od takvih direktiva bila je i ona koja je sugerisala da skojevci hrvatske nacionalnosti ulaze u organe i organizacije ustaške vlasti, pa i u oružane snage, da bi unutar njih djelovali i što lakše dolazili do podataka i informacija, oružja i municije da bi na taj način koristili oružanoj borbi protiv okupatora. Na bazi jedne ovakve preporuke i ja sam se prijavio za popisivače žita, mada mi to ni u ekonomskom ni u bilo kojem drugom pogledu nije bilo potrebno. Otišao sam samo zbog toga da bi u evidenciji o količini izvršenog žita falsificirao stvarnu količinu da bi što više ostalo na selu, a da bi što manje ušlo u uzurpacioni obim ustaške nasilne реквизиције. Seljaci Jošavke odmah su uočili moj stav i otvoreno pro-

tuustaško djelovanje. Zbog toga sam uživao simpatije među seljacima, naročito omladincima. Na tom poslu popisivača žita u Jošavci radio sam dio jula i avgusta 1941. godine, u koje se vrijeme zbio događaj sa hapšenjem Ivice Valenčića i cijeli sklop događaja vezan za radioaparate "Blaupunkt".

U vrijeme popisivanja žita u Jošavci pokušao sam da uspostavam vezu sa Miloradom-Bracom Radićem, sinom kasnijeg četničkog komandanta Rade Radića. Braco Radić bio je član SKOJ-a u vrijeme svog školovanja u Srednjoj tehničkoj školi u Banjoj Luci. Kao skojevac dolazio je na sastanke u "Crveni han" , Odićevu sobu u kući Kararića. Međutim, vezu sa Bracom nisam mogao uspostaviti jer je već bio u šumi u planini Uzlomac.

Po povratku sa poslova evidentičara žita u Jošavci nastavio sam rad u gostionici Ivice Valenčića jer je to bila njegova želja da mu i dalje pomažem jer sam mu bio rođak pošto je njegova žena Anka bila moja sestrična.

I dalje sam iz područja gostionice nastavio da kradem municiju iz ustaškog oružja. Municiju smo Nada Valenčić, Zaim Isaković i ja utovarivali u kola. U dva tri navrata na seljačka kola utovarivali smo i po nekoliko vreća soli. Nime, u istom dvorištu nalazio se i magacin veleprodaje soli s kojim je rukovodio Petar Makijević-Zoraja. Petar je so davao iz magacina da se odvozi u "šumu". On je umro a da nikada od mene nije tražio nikakvu izjavu za priznavanje ovog svog doprinosa NOB-i, pa čak nije ni spominjao. U nizu navrata Petrov brat Josip Makijević, nekada strojobravar u Tvornici duhana u Banjoj Luci, a tada reflektorista u lo. domobranskoj pješачkoj pukovniiji, donosio mi je municiju koju je iz kasarne iznosio.

I dalje sam održavao vezu sa Rifatom-Lotarom Kararićem u Stupnici i sa Asimom i Mehmedom Bukićem u koštiluku kuće gdje sam stanovao. Nisam prekidao vezu ni sa Nadom Čirski, ni sa Zekijom Muhedinović. U ilegalnom radu priključio nam se i domobran Idriz Fetah, koga su u to vrijeme ustaške vlasti mobilizirale u domobranstvo. Idriz je ranije radio kao sluga kod Ibrahimage Bah-tijarevića čuvajući njegove krave. Idriza smo svi voljeli. Zvali smo ga "Nišan". On nam je donosio municiju i bombe.

Veze sa Zvonkom Odićem održavane su samo u rano ljeto 1941. godine, odnosno sve dok nije bio uhapšen. U to je vrijeme nosio na nogama vojničke cokule. Zbog tih vojničkih cipela jednom su

ga u Mejdanu zaustavile naoružane ustaše zahtjevajući da coku-  
le skine. On se s njima veoma žučno posvajao odbijajući da to  
učini. No, sve je prošlo bez težih posljedica.

Negdje početkom jula 1941. godine, tek što se spustila  
noć, došao je Zvonko k meni. Stanovao sam u današnjoj ulici Bra-  
će Bukić br. 29. Bio je u društvu sa Marjanom Podgornikom, koga  
je progonila grupa ustaša na čelu sa Tonom Lagundžijom. Tone je  
tada bio u civilu. U tom trenutku njihovog nailaska nalazio sam  
se baš pred kućom. Zvonko mi je rekao da sklonim Marjana jer ga  
prate. Preko bašte proveo sam Marjana, koji je kroz zelenilo Ha-  
džihalilovića umakao ustašama. Mene ta grupa ustaša nije vidjela  
jer sam se i ja skrio. Ustaše su Marjana iznenada izgubile iz  
vida, ali su bile ubjedjene da se negdje tu mora nalaziti. Lagun-  
džija je pretpostavio da se sakrio kod Nade Čirske. Zbog toga su  
pošli do njene kuće insistirajući da u nju uđu. Nada se uspro-  
tivila njegovom ulasku u kuću preteći mu da će visiti na prvoj  
banderi. Uzgred budi rečeno, Tone Lagundžija bio je njen komšija  
i ona se nije ustručavala da ga oštro napadne.

Marjan i ja sve smo to čuli skriveni u zelenilu, koje  
nam je u noći bilo dosta sigurno mjesto za prikrivanje, ali samo  
za kratko. Odatle je morao dalje bježati, što mu je i uspjelo. Ne  
znam gdje se te noći dalje prikrio, ali je neposredno iza ovoga  
otišao za Ljubljanu. Tamo su ga kasnije uhvatili i streljali  
italijanski fašisti.

Veza sa Asimom i Mehmedom Bukićem, Kasimom Hercegovcem,  
Nadom Čirski, Zikijom Muhednović, Rifatom Kararićem, Jusufom Sel-  
manom i Muharemom Karabegovićem i dalje je funkcionisala i pre-  
ko njih dobivao konkretne zadatke. Spomenuo bih za ilustraciju  
dva zadatka, koji su mi prenijeli Nada Čirski, odnosno Kasim Her-  
cegovac. Zadatak mi je prenesen kao načelan s tim da će ga dalje  
razraditi i precizirati Zaga Umičević. Za prvi zadatak rečeno mi  
je da se javim jednoj drugarici s kojom ću se naći u tzv. Aleji  
uzdisaja (danas ulica Braće Pavlić) određenog dana u 20.30 sa-  
ti. Prema uputstvu, drugarica će nositi svijetli zar. Prema uput-  
stvu za drugi zadatak, drugarica će nositi tamni kaput sa malim  
šeširom ili beretkom. U oba slučaja sreo sam se sa Zagom Umičević.  
Bilo je to u jesen 1941. godine. Stvarno, Zaga je detaljizirala za-  
datke koje treba da izvršim.

U prvom zadatku Rifat-Lotar Kararić i ja dobili smo nalog od strane Zage da milom ili silom, čak i uz korišćenje mog pištolja, ubjedimo ili prisilimo Rušida-Rušku Džehverovića da se vrati u Ponir, odakle je samovoljno došao u Banju Luku. Postojala je opasnost da ga ustaše uhvate i eventualno mučenjima prisile da provali vezu. U par navrata tražili smo Rušida, ali ga nismo uspjeli naći. U međuvremenu saznali smo da ga je ubjedio da se vrati u Ponir Kasim Hercegovac. Kasim ga je u razgovoru ubjedio da je njegovo mjesto među ustanicima u Poniru, a ne u gradu.

Kasnije sam doznao za razloge njegovog samovoljnog odlaska iz Ponira. Naime, zbog nekih njegovih sitnijih grešaka ili propusta Djro-Stari Pucar ga je oštro ukorio i zaprijetio da će biti streljan ukoliko takve ponovi. Zbog toga je Ruška i napustio područje Ponira i došao u Banju Luku, gdje se ilegalno skrivao.

Drugi zadatak bio je u novembru 1941. godine, a odnosio se na likvidaciju zloglasnog i veoma opasnog ustaškog agenta Ratka Paternostera. Naime, Rifat-Lotar Kararić i ja dobili smo zadatak da ga sačekamo i ubijemo. Prilikom susreta u Aleji "uzdisaja" Zaga Umičević mi je rekla da sutradan tačno u podne budem pred ulazom u staro katoličko groblje (Štrosmajerova ulica), gdje će doći sa biciklom Muharem Alibegović.

Došao sam u označeno vrijeme pred ulaz u groblje. Došao je i Muharem, koga sam iz vidjenja poznavao, odjeven u kratki kožni kaput sa jarkocrvenim fesom na glavi. Bio je nekako jako uzbuđen, što se i te kako primjećivalo. Odmah je iz džepova izvadio dvije ručne bombe, zvane kragujevke, na kojima su se opažali tragovi žućkaste zemlje. Turio mi ih je u ruke na takav način kao da je želio da ih se što prije oslobodi. Brzo mi je rekao kako sutra uveče iza Crne kuće, ispred zgrade koja ima dva okrugla prozora, treba da dočekamo Paternostera i da ga likvidiramo. Uzgred je dodao da ga mogu potražiti u slastičarnici "Selim" ako mi bude potreban. Odmah se potom na biciklu izgubio.

Još u toku istog dana otišao sam kod Rifata Kararića i upoznao ga sa zadatkom. Otišli smo u njegovu štalu i ispod jalsala izvadili još dvije bombe i vojnički bajonet. Bajonet smo za svaki slučaj naoštrili. Sutradan nam je Muharem poručio da akcija otpada jer je Paternoster otputovao za Zagreb, a i u Staru



Gradišku. Ova akcija je, dakle, otpala mada smo se za nju pripremili. Imao sam za pojasom pištolj "Veledog" kal. 5,75 mm, koji mi je dao seljak iz Petričevca Anto Balvan, inače simpatizer NOP-a, za simboličnu svotu, koju je od dao onome što mu je za istu svotu pištolj uručio.

Municiju za ovaj pištolj dobio sam od Josipa-Joška Jandrića, koji je bio ovlašćen da prodaje municiju uz posebne dozvole. Mada dozvole za pištolj i metke nisam imao, ipak sam od Joška dobio potrebnu municiju. Dao mi je municiju iako je znao na koju su stranu okrenute moje političke simpatije. U vezi sa ovim pištoljem bilo je slučajeva da nisam baš mudro postupio. Tako, naprimjer, da bih isprobao pištolj, otišao sam oko 14 sati u podrum gostionice, u današnjoj ulici V. Masleše, u vrijeme kada je još veliki broj gostiju sjedio u lokalu i dvorištu. Da bih isprobao probojnu moć zrna pucao sam u bure. Nisam ni pomišljao da me mogu čuti. Pucanj je čuo pomoćni radnik u gostionici Nikola Dujić i odmah došao u podrum. Kad je primjetio šta radim uhvatio se za glavu. Međutim, ni tada ni kasnije nikome nije ništa rekao o pištolju i mom pucanju u podrumu.

Od svih veza najčvršće sam bio vezan sa Rifatom Kararićem i Ademom Rizvanovićem. Oni su mi pokazali priznanice za ilegalni materijal koji je bio dostavljen vođu za vezu.

Isto tako na vezi sam bio i sa Nadom Čirski. Ona je bila moja prva komšinica, a naše majke su svojevremeno zajedno curovale tako da smo bili bliski kao rođjaci. Bilo mi je poznato da je Nada Čirski po nalogu Djure-Starog Pucara išla u Sarajevo na vezu sa Pokrajinskim komitetom za BiH u ulozi kurira. Putovala je preko Jajca, gdje je ustaški satnik Herenčić na nju izvršio pritisak, ali je ipak uspjela da sačuva materijal i da ga u njedrima donese u Sarajevo.

Jedno vrijeme u ilegalnom radu nerazdvojno su radile Nada Čirski i Nada Mažar. Često smo zajedno analizirali mogućnosti u radu, odnosno ilegalnih aktivnosti. Bili smo mladi i ponosni na ukazano povjerenje od strane Partije. Često smo bili i pretjerano pričljivi povjeravajući međusobno tajne za koje smo doznali ili su nam drugi rekli. Svi smo bili ponosni na rad i žrtve, ponosni na podređivanje ličnih interesa društvenim interesima borbe protiv okupatora. Svi smo tada bili veoma mladi

i željni akcija. Nada Čirski imala je tada tek napunjenih ili nenapunjenih 16 godina, a povjeravani su joj veoma važni zadaci. Bila je veoma smiona, izuzetno hrabra djevojčica. U svojoj kući skrila je ne malu količinu ilegalnog materijala koji se prebacivao u partizane, naročito sanitetskog materijala. Kretala se u zaru, ali su je zbog karakterističnog stasa i držanja mogle komšije prepoznati. Bila je čak i odviše smjela. U jesen 1941. godine bila je provaljena i uhapšena.

Bilo nam je teško zbog toga što je uhapšena. Međutim, nismo se plašili da će nas izdati. Bili smo obavješteni da je teško muče i da je na razne načine prisiljavaju da progovori, da izda svoje drugove. Tako su je izmrevarili da je morala biti prenesena u Drž. bolnicu na liječenje.

Svima je bilo poznato da se u ustaškim zatvorima priznanja iznudjuju i da je vrlo teško izdržati mučenja. Zbog toga su oni koji su ostali neotkriveni, čak a bili su na vezi sa uhapšenim, obično odlazili u partizane. Tako je bilo i u ovom slučaju jer su svi koji su bili u vezi s njom pretpostavljali da ona kao mlada djevojka neće izdržati muke i zbog toga su tražili vezu da odu u partizane.

Veze za odlazak u partizane davane su pretežno pojedinačno. Sa onima koji su išli u partizane preko voda za vezu dostavljane su i karakteristike o držanju. Sjećam se da je Nada Čirski još prije hapšenja tražila odobrenje da ode u partizane, ali ga nije dobila pod motivacijom da je potrebna u ilegalnom radu u gradu.

U dva tri navrata nam je javljeno da smo pod policijskom paskom, da se naše kretanje prati od strane ustaške vlasti. Kad se na nas motrilo mi smo se na kraće vrijeme sklanjali u neku vrstu ilegalnosti. Bio je to mač sa dvije oštrice. Banja Luka je bila mali grad i svi su u komšiluku znali za događaje i zbivanja u skoro svakoj kući, negdje više, a negdje manje. Ako bismo se nekamo posebno sklanjali, tada bi postali tema razgovora i komšijskih nagadjanja. Nastojali smo da se što bezazlenije vladamo.

Tako je to bilo čitavog ljeta i jeseni 1941. U svim sredinama smo "pipali politički puls". Nismo se libili da nešto takvo pokušamo na "naivan" način kod njemačkih vojnika. Sjećam se da je u ljeto 1941. godine u zgradi bivše Trgovačke akademije bila

smještena jedna njemačka jedinica. Često smo dolazili među njih i oskudnim njemačkim jezikom pitali "naivno" za Ernesta Telmana. No, na naše "čudženje" niko od njih nije za njega čuo, osim jednog mladog vojnika Karla, po zanimanju konobara iz Štrazburga. Dosadljivo im s pitanjima kada je i kako Rudolf Hes pobjegao u Vel. Britaniju. Obično su tada s nama bile Nada Čirski i Nada Mažar, te su njemački vojnici prema nama bili blagonakloni i sa smješkom odgovarali na njemačkom "Ja ne znam!".

Stekli smo utisak da je od svih Njemaca samo taj konobar Karlo antifašista. Stekli smo utisak da se boji ostalih njemačkih vojnika. Nismo doznali ništa više, a to je bilo malo.

Tada sam pretežno nosio ski-hlače i ski-sako, odnosno bio sam "sportski" odjeven. Petog ~~novembra~~ <sup>decembra</sup> 1941. godine, kao i svake druge nedelje, presvukao sam svoju sportsku odjeću i obukao "svečano" crno odijelo, odnosno jedno crno odijelo koje sam nosio u svečanijim prilikama. Stavio sam i kravatu. Tog sam jutra svoj pištolj ostavio u korpu gdje su se nalazili ekseri. Nisam ni pretpostavljao da je to sklanjanje pištolja slučajno vidjela moja mlađja sestra Miroslava, koja je bila stara 17 godina. Obukao sam se, dakle, i otišao u gostionicu Valenčića u Gospodskoj ulici. U lokalu je već bilo mnogo gostiju obučenih u praznička odijela. Obišao sam sve prostorije ovog lokala i u tzv. "zadnjoj sobici" zatekao Matu Jurića, zvanog Likota, koji je sam sjedio za stolom. Matu sam poznavao kao pristalicu naprednog radničkog pokreta i aktivistu u sindikalnom radu. Jedno vrijeme u radu je usko sarađivao sa Pavom Radanom. Sjeo sam kraj njega za sto. Primjetio sam da ga nešto muči. Želio sam da mu pomognem. Započeli smo razgovor i prešli na temu o političkoj situaciji.

Leđjima sam bio okrenut prema prozoru i vratima. Odjednom je u toku razgovora Mato pogledao iza mojih leđja i uzviknuo: "Šta ovaj bandit ovdje traži?!" Okrenuo sam se u istom trenu i primjetio Ratka Paternostera, agenta ustaškog redarstva. Istovremeno sam čuo i glas šegrta koji zovu: "Gusti, Gusti!". Odmah sam bio svjestan da lično mene Paternoster traži, a da su uzvici šegrta upozorenje. Paternoster me u prostoriji nije mogao vidjeti i odmah sam se sklonio iz vrata, koja bi me prikrila prilikom ulaska u prostoriju. Ako bih bježao kroz prozor ili vrata u dvorište pao bih ipak Paternosteru u ruke. Takom sklonjenog Paternoster me nije mogao vidjeti i prilikom gledanja na prostoriju. Prislonjen uz zid stajao sam dok mi Mato nije rekao

da Paternostera više nema u dvorištu. Malo sam sačekao i izašao u dvorište jer sam očekivao da ću uspjeti da se iz dvorišta neopaženo izvučem na "korzo" i pobjegnem u Podgaj do kuće Adema Rizvanovića, a odavde produžim u Pomir. Ražunao sam da ću uspjeti o svemu obavjestiti Rifata Kararića i ostale drugove.

No, prevario sam se u računici. Paternoster se samo sakrio u dvorištu tako da sam mu prosto uletio u šake. Napola je izvadio iz svoje futrole pištolj marke "Stayer". Bio je spreman da ga odmah upotrebi. Opipao me je oko pasa da bi se uvjerio da nemam skriveno oružje i rekao da podjem s njim.

U tom je trenutku pristupio je Ivica Valenčić, ne znam da li slučajno ili na neki način upozoren. Odmah je shvatio težinu situacije i upitao Paternostera: "Gospodine, kuda vodite malog? Pustite ga nek' obuče zimski kaput."

Paternoster-Pater dozvolio mi je da u njegovom prisustvu obučem zimski kaput. Ivici je dao objašnjenje da će me odmah pustiti nakon saslušanja.

Izveo me je u Gospodsku ulicu naloživši mi da se krećem ispred njega, ali uz upozorenje da će na najmanji znak pokušaja bjekstva odmah pucati. Kretao sam se pješke ulicom, a on je iza mene lagano vozio bicikl da se ne bi primjetilo da me je uhapsio. Došli smo tako do ustaškog redarstva, koje se nalazilo u blizini današnje zgrade Privredne banke, u današnjoj ulici, mislim, Ive Mažara.

Doveli su me do jednog funkcionera ustaškog redarstva, odnosno Ustaške nadzorne službe, jednog blijedolikog "gospodina", koga je Paternoster oslovljavao po imenu "Nikola"! Taj je Nikola u jednom gnjevnom raspoloženju držao u ruci jednu cedulju. Cedulju mi je stavio pred nos ljutito pitajući da li prepoznajem rukopis?

Prepoznao sam odmah rukopis Nade Čirske i samu cedulju koju je meni uputila sa upozorenjem da će uslijediti hapšenje mene, Lotara, Crnog, Četvrtice, Adema i još nekih i da bi trebalo da se sklonimo. Pismo je počinjalo sa "Dragi Pinokio", kako su me zvali zbog mog rasta. Nisam htio priznati da sam ja taj Pinokio, mada je mnogima bio poznat moj intimni nadimak. Razumije se da su me šamarali i tukli. Priznao sam da sam ja taj Pinokio jer nije imalo smisla dalje negirati ono što su oni znali ili mogli znati.

Za agente i Nikolu Bogojevskog najinteresantnija je bila rečenica: "Pozdravi ono našu ćoravu partiju". Pod tim je misliha na drugove koje sam spomenuo. Ovo je bio malo "šatrovački" žargon u šaljivoj formulaciji da bi nas razvedrila s obzirom na tekst saopštenja.

Medjutim, baš je ovakva formulacija, bezazleno i dosta naivno sročena, predstavljala agentima "dokaz" da smo mi "ilegalna teroristička komunistička organizacija" pod zajedničkim imenom "Ćorava partija". Cedulja im je došla u ruke u toku pretresa stana.

Preko poslužioca Lukende, jednog ražalovanog ustaše, sutradan sam doznao da su poslije mog hapšenja iza mene dovedeni Rifat Kararić, Jusuf Selman, Muharem Karabegović, Mustafa Džanić i Kasim Čorčaušević. Iz ovoga sam zaključio da je Adem Rizvanović uspio da pobjegne, odnosno da ga nisu uspjeli uhvatiti. Lukenda mi je rekao da su u vezi mog hapšenja u Župsku redarstvenu oblast dolazili Ivica Valenčić i Ivica Žagar i da su tražili moje puštanje iz zatvora. Spomenuo mi je da su zbog toga i psovali. Lukenda mi je u povjerenju dodao da je zbog mog hapšenja telefonski intervenisao Božidar Jović, a i da će se za moje puštanje zauzeti biskupov tajnik fra ~~fr~~ Krunoslav Brkić i sam biskup fra Jozo Garić. Prosto sam osjetio kako želi da mi se dodvori "zbog intervencija značajnih ličnosti" po njegovom mišljenju. No, i ekonomski razlozi imali su uticaj na njegov stav prema meni jer su mi stalno slali po više kutija cigareta u zatvor i Ivica Valenčić i trgovački pomoćnik Pero Makijević-Zoraja. Da bih dobio obavještenja, cigaretama sam podmićivao Lukendu.

Nikola Bogojevski prvo je pokušao da me "obradi" svojom slatkorječivošću. Počeo je da govori kako se mladi ljudi zanose idealima, a naročito oni koji vjeruju komunistima i smatraju da će pobjediti Crvena armija. Njemci će pobjediti, govorio je dalje Bogojevski, jer su Njemci već pod Moskvom i uskore će je osvojiti. Spominjao je da je i on po nacionalnosti Rus. Zatim je, pokazujući prstom na Ratka Paternostera, pokušao da kulminira sa svojom argumentacijom: "Eto i on je bio komunist pa se razuvjerio i okanio se zabluda!!". Paternoster je u međjuvremenu poluglasno mrmljao: "Koji si ti, majku ti j..., da te ne poznajem?".

I oni sami bili su u nedoumici jer, ko sam ja da za mene intervenišu Božidar Jović, fra Kruno Brkić i drugi, odnos-

no poznati ustaški funkcioneri, dok "oni znaju" da pripadam ilegalnoj komunističkoj grupi koju zovu " Čorava partija".

Nikolā Bogojevski mi je u isledjenju u mnogo navrata znao reci: "Ti negiraš sve jer ti je najbolji drug Rifat Kararić. Ja to dobro znam, kao i to da je 1940. godine zbog komunističke ilegalne aktivnosti odgovarao po propisima Zakona o zaštiti države!".

Isledjenja u redarstvu bila su svakog dana. Uvijek iznova dovodili su me na saslušanja. Grozna batinjanja bila su sastavni dio saslušanja. Najteži su bili udarci po mošnjicama. Priznao sam da sam Pinokio, a to su oni sami već i znali. Rekao sam im i neke beznačajne pojedinosti, koje nikoga nisu mogle da terete. I pored batina nisam htio da priznam ništa značajno o sebi i svojim drugovima jer sam znao da će oni sve to iskoristiti protiv mene i njih istovremeno.

Augustin Nikić  
( Augustin-Gusti Nikić )

